

Антоніна Терещенко

Українська молодь в українських суботніх школах Португалії: етнічні, соціальні, освітні ідентичності та репрезентації

У статті на основі емпіричного дослідження, проведеного упродовж 2010–2011 рр. у низці українських навчальних закладів Португалії, висвітлюються проблеми соціалізації української молоді в умовах міграції та питання збереження української ідентичності. Поєднуючи аналіз даних, отриманих в результаті анкетування українських учнів 7–11 класів та інтерв'ю із суб'єктами освітнього процесу (учнями й учителями), автор розглядає процес формування різноманітних ідентичностей та соціальних репрезентацій.

Based on empirical research done during 2010–2011 in Ukrainian Saturday schools in Portugal, this paper discusses the issues of socialisation of Ukrainian youth and problems of preserving of Ukrainian identity. By combining with the analysis of data obtained from the survey of Ukrainian pupils from 7th till 11th classes as well as with the interviews with the subjects of educational process (teachers and pupils), the author examines the process of formation of identity and its various social representations.

Кількість східноєвропейських іммігрантів у Португалії значно зросла за останнє десятиліття. В той час, як питання імміграції з колишніх колоній займають центральне місце в науковому дискурсі щодо міграції у Португалії, швидке зростання кількості іммігрантів зі Східної Європи ще не отримало достатньої уваги. Це дослідження зосереджує увагу на громаді українців, чисельність якої у 2009 р. становила 52293 осіб, що складає 12 % від загальної кількості іммігрантів у Португалії [3]. Українці є другою за чисельністю громадою іммігрантів після бразильців.

У статті розглядаються деякі питання формування ідентичності української молоді. Українські діти і підлітки від 0 до 19 років – 3-тя по чисельності група іммігрантів у Португалії. Наш фокус – проблема формування ідентичності українських дітей і молоді, а саме – покоління українських іммігрантів, які проживають і навчаються у Португалії, а також відвідують українські суботні школи. Автор дослідження ставить мету проаналізувати процес самоусвідомлення підлітками своєї етнічної самобутності та їх само-асоціювання в португальському суспільстві, проблеми адаптації і приналежності до країни проживання, а також своєї батьківщини. Ми сконцентруємо увагу на трьох тематичних областях. По-перше, варто дослідити, в якій мірі учні відчувають зв'язок із країною проживання, тобто належність до Португалії, що безперечно впливає на формування ідентичності учнів. По-друге, розглянемо, як учні себе ідентифікують (як українці, як португальці, як суміш двох культур). По-третє, самопозиціонування учнів у португальському суспільстві дозволить пролити світло на формування ідентичності учнів, а також відчуття ними можливих дискримінаційних процесів у суспільстві по відношенню до іммігрантів.

Методика та організація дослідження. Дослідження поєднувало різноманітні методи. Перший – етнографічний етап дослідження – проводився на базі української суботньої школи у Лісабоні протягом березня – червня 2010 р. Було здійснено 13 візитів, під час яких із 16 учнями одного конкретного класу було проведено: (а) сім групових інтерв'ю з метою виявлення ставлення молоді до України і Португалії та української суботньої школи, (б) п'ять глибинних парних інтерв'ю, (в) шість бесід (переважно по дві-три особи) про зміст фотографій, які були зроблені 14-ма учнями фотоапаратами одноразового використання з метою відображення свого життя в Португалії (улюблених місць, важливих людей, друзів, хобі тощо). Були проведені спостереження під час уроків і позакласних заходів, вісім інтерв'ю з учителями. Середній вік учасників дослідження

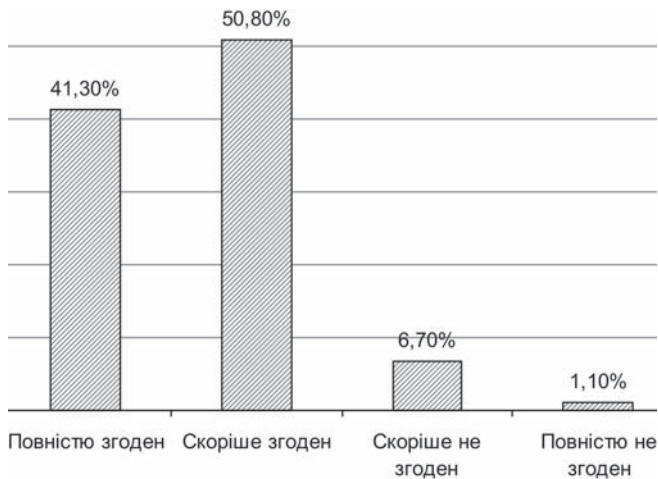
становив 13 років. Усі учні народилися в Україні, але строк їхнього перебування в Португалії коливався від шести місяців до восьми років (у середньому – три з половиною роки).

На другому етапі дослідження, який тривав з лютого по травень 2011 р., шляхом анкетування було опитано 184 учня 7–11 класів восьми українських шкіл Португалії. Середній вік респондентів становив 15 років. Наймолодшому учню було 12 років, а найстаршому – 20 років. У вибірку потрапили 42,4 % хлопців і 57,6 % дівчат. Більшість учнів (64 %) відвідували українські школи в Лісабоні. Анкета включала: питання щодо португальської і української шкіл, включаючи питання про те, що учням подобалося і не подобалося у двох школах, причини, з яких учні відвідували українську школу; питання про етнічну ідентифікацію учнів, про сприйняття українців у португальському суспільстві; питання про ставлення учнів до Португалії, етнічну дискримінацію і таке інше. Далі ми будемо вибірково посилалися і на матеріали якісного дослідження, і на матеріали анкетування з учнями.

Щоб з'ясувати, в якій мірі учні відчувають зв'язок з країною проживання, тобто свою належність до Португалії, з 15 учнями було проведено фокус-групові інтерв'ю, і потім 14 учнів зробили фотографії, які б вони могли відіслати додому як листівки власного виробництва. Загалом, учні мали дуже позитивні враження від Португалії. Особливо дітям сподобалися теплий клімат, гарні краєвиди, архітектура, можливість засмагати й відпочивати на березі океану. Португальцям притаманні позитивні якості: патріотизм (за словами учнів, «вони дуже люблять португальську мову свою»), «португальці не забувають свою історію і дуже люблять про себе розказати»).

Позитивне ставлення українських учнів до країни проживання було зафіксовано і в анкетуванні. Більше 90 % учнів у тій чи іншій мірі погодилися з тим, що Португалія є чудовою країною для проживання, причому ця думка учнів не залежала від віку учнів або терміну їхнього перебування в Португалії (див. діаграму 1).

Міркування про Португалію були взаємопов'язані з думками про Україну, тобто формулювалися учнями шляхом протиставлення і порівняння. Зауважу, що учні були досить критичні щодо України. У порівнянні з Португалією, Україна має негарну погоду. Діти помітили (особливо під час недавніх візитів до родичів) різницю між двома країнами у стані й чистоті доріг і вулиць: «в мене в місті ну просто суцільна звалка», «люди вивозять тачками і кидають сміття в ліс», «тут краща екологія, сміття не валяється», «не прибирають там, люди ідуть кидають мусор де попало». Хоча

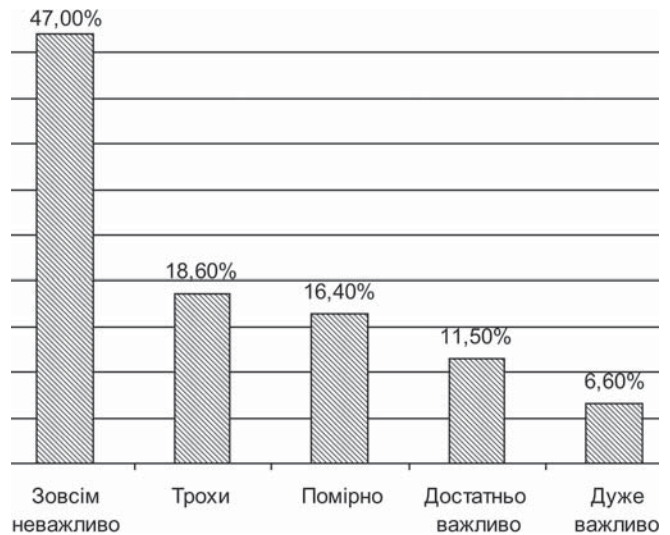
Діаграма 1: В якій мірі ти згоден із судженням: «Португалія – чудова країна для проживання?»

учні скаржилися на те, що португальці, особливо в школі, не завжди доброзичливі, вони зауважили, що в Україні іммігрантів не люблять ще більше: «Якщо в нас на Україну прийдуть якісь там, вибачте, чорна людина, як культурно кажуть африканець, то в нас почнуть обзивати як нас тут, але в нас всі люди обзивають від старшого до молодшого. У нас нема, наприклад, туристичних агентств, нема допомоги цієї. І англійську в нас ніхто не знає».

Обізнаність про українську політику серед дітей була універсальною. Недолуга політика пов'язувалася з економічною кризою і корупцією в Україні. Розмірковуючи про власне майбутнє, школярі найактивніше говорили про корупцію у вищій освіті й свій намір навчатися в португальських вищих навчальних закладах: «Знаєте, в Україні все по блату. Гроші заплати – хоч можеш вобщі не кінчати той вуз. А тут все чесно й правильно. Якщо будеш добре вчитися, то можеш безплатно поступити». «Мій брат розказує, що там за кожен екзамен ще треба заплатити, щоб ще здати, а не так просто що здати і нічого не треба. А він здав і ще треба заплатити, щоб ту оцінку поставили».

Щоб прослідкувати тенденції до соціокультурної адаптації українських учнів, у анкеті їм було запропоновано оцінити ступінь важливості етнічного походження в дружбі та в романтичних стосунках. З діаграми 2 видно, що 47 % учнів вважали, що походження друга є зовсім незначним фактором у дружбі, 18,6 % вважали, що це є тільки трохи важливо. Більше учнів, ніж у випадку з дружбою, вважали, що мати дівчину або хлопця такої ж національності, як і вони, важливо (див. діаграму 3). Отже, 30 % учнів вважали, що це достатньо або дуже важливо. Хоча і тут бачимо тенденцію до соціокультурної адаптації учнів, оскільки 40,4 % вважали, що це зовсім неважливо, а 16,9 % вважали, що це тільки трохи важливо (див. діаграму 3).

Хоча більшість учнів не вважали за необхідне мати друзів тільки з кола українців, усі учні цінували можливість спілкуватися з українськими друзями у суботній школі, яку вони відвідували. Наприклад, на основі власних фотографій учнями одного класу було зроблено плакат, який мав би розповідати про життя української молоді в Лісабоні. Для включення в плакат діти обрали найбільшу кількість

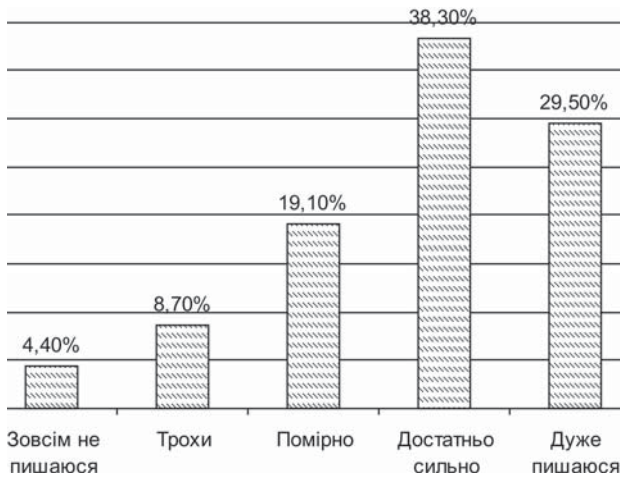
Діаграма 2. Наскільки важливо в дружбі є те, що твій друг є такої ж національності як і ти?

фотографій, які було зроблено в українській суботній школі та які відображали їхніх друзів в українській школі. Отже, українська школа виконує важливу соціальну функцію, виступає як місце зустрічі з українськими друзями, яких учасники дослідження описали як «справжніх», «надійних», «душевних», «не егоїстів», на відміну від однокласників у португальських школах. Із аналізу анкет також бачимо, що учні українських суботніх шкіл мали позитивні почуття щодо українського народу. Діаграма 4 демонструє, що 29,5 % учнів дуже пишалися, а 38,3 % достатньо сильно пишалися українським народом, його історією та досягненнями.

Із метою аналізу етнічної ідентифікації респондентів, учням було запропоновано обрати речення, яке найкращим чином описує те, як вони себе почували. Більш ніж половина учнів відчували себе українцями на 100 відсотків: 56,4 % респондентів обрали варіант відповіді «Я відчуваю себе українцем, хоча і живу в Португалії» (див. діаграму 5). Значна кількість учнів (чверть опитаних) відчували себе і українцем і португальцем, хоча українцем у першу чергу. Аналіз цього питання анкети виявив зв'язки між тим, як учні

Діаграма 3. Наскільки для тебе важливо, щоб твоя дівчина / хлопець були такої ж національності як і ти?

Діаграма 4. Наскільки ти пишajúся українським народом, його історією та досягненнями?

себе ідентифікували, і кількістю років, які вони проживали в Португалії (як можна було й припустити, чим довше учні проживали у Португалії, тим більше вони схилилися до змішаної самоідентифікації або вважали себе більше португальцями, ніж українцями).

Що стосується успішності українських учнів у Португалії, то українські учні позиціонували себе як успішних і розумних учнів, на відміну від однокласників у португальській школі. Це також відповідає характеристиці українців у португальських школах, яку надали українські вчителі: «с прикладом у навчанні», «наполегливі, роблять домашні завдання», «підготовлені по українським програмам, які є вимогливіші, сильніші з багатьох предметів».

Ганна: «Особливо вони завидують нашим умам. Вони на контрольній сидять і вічно питають у всього класу: «Скільки буде два на чотири?», «Скільки буде п'ять на вісім?» Таблиці множення не знають».

Ірина: «Так. Або два на п'ять на... вони даже не знають скільки буде п'ять на сім. І тако сидять, думають. Або п'ять на три. Вчитель каже: «Ану, зробіть приклад, сім на три і потім це там відніміть». А він стоїть і думає отаво».

Ганна: «А-а-а, п'ять... це нада п'ять раз помножити на три...».

А. Т.: «Складно це, так?».

Ірина: «Ага. Бо вони додають».

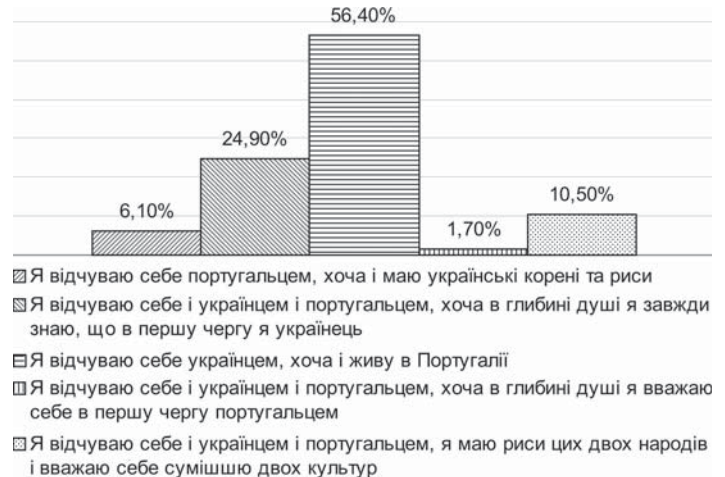
Ганна: «Або на калькуляторі».

Ірина: «Або вони додають п'ятнадцять плюс п'ятнадцять... Вони не можуть зразу».

Ганна: «Ім даже вчителі на тести дозволяють калькулятор».

Відповідно, більш ніж 80 % учнів не погодилися із твердженням, яке було запропоновано у анкеті: «У школі португальці мають кращі оцінки, ніж українці». Також майже 90 % учнів вважають, що українці більш старанні у навчанні, ніж португальці.

Учні не відчували сильної дискримінації у Португалії щодо своїх майбутніх можливостей. В анкеті учням було запропоновано два твердження з метою виявлення їх відчуття щодо рівних можливостей вступу в університети Португалії і щодо можливостей на ринку праці. 77 % учнів

Діаграма 5. Обери речення, яке найкращим чином описує те, як ти себе бачиш

вважають, що українці мають такі ж можливості вступу до університету, як і португальці. 69 % учнів погодилися із твердженням про те, що українці мають такі ж можливості отримати роботу, як і португальці. Тут відсоток впевненості учнів менший. Без сумніву, одним з пояснень може бути те, що більшість батьків опитаних учнів займалися некваліфікованою роботою, а саме, 63 % мам опитаних учнів виконували некваліфіковану роботу (наприклад, прибирання помешкань). Татова робота більш кваліфікована – 71 % виконували роботу, яка традиційно вимагає професійної кваліфікації або освіти (наприклад, електрик).

Основні тенденції і висновки. Результати дослідження, представлені у статті, свідчать про позитивні тенденції інтеграції української молоді в португальське суспільство, а не про процеси асиміляції, які передбачають, що учні дистанціюються від власної культури [1]. У опитаних учнів українських суботніх шкіл виявлено почуття належності до Португалії, лояльність і конструктивні відносини з країною проживання. З іншого боку, учні пишались українським народом і культурою, мали дуже позитивний погляд на себе як успішних учнів у португальських школах і на власні можливості здобути вищу освіту в Португалії. Це, безперечно, є досягненням українських шкіл, де учні мали можливість отримати додаткові знання, роз'яснення, мотивацію до навчання і таке інше. В науковій літературі вважається, що наявність у людей позитивних концепцій про себе чи свою етнічну групу сприяє стійкості в умовах стресу, в яких часто опиняються іммігранти або учні відмінного расового та етнічного походження [2]. У цьому сенсі українська школа виконує незамінну роль, допомагаючи розвивати в учнях впевненість у культурному, освітньому та соціальному аспектах своєї особистості. Отже, українська школа тут відіграє не тільки роль освітнього, а й культурного осередку за кордоном.

1. Berry J. W. Immigrant Youth: Acculturation, Identity, and Adaptation. Applied Psychology / J. W. Berry, J. B. Phinney, D. L. Sam, P. Vedder // An International Review. – 2006. – 55 (3). – pp. 303–332. 2. de Block L. Children in Communication About Migration (CHICAM). Final report / L. de Block, D. Buckingham, S. Banaji. – London: Institute of Education, University of London, 2005. 3. Serviço de Estrangeiros e Fronteiras. Relatório de Imigração Fronteiras e Asilo – 2009. – Lisboa: Departamento de Planeamento e Formação, 2009.